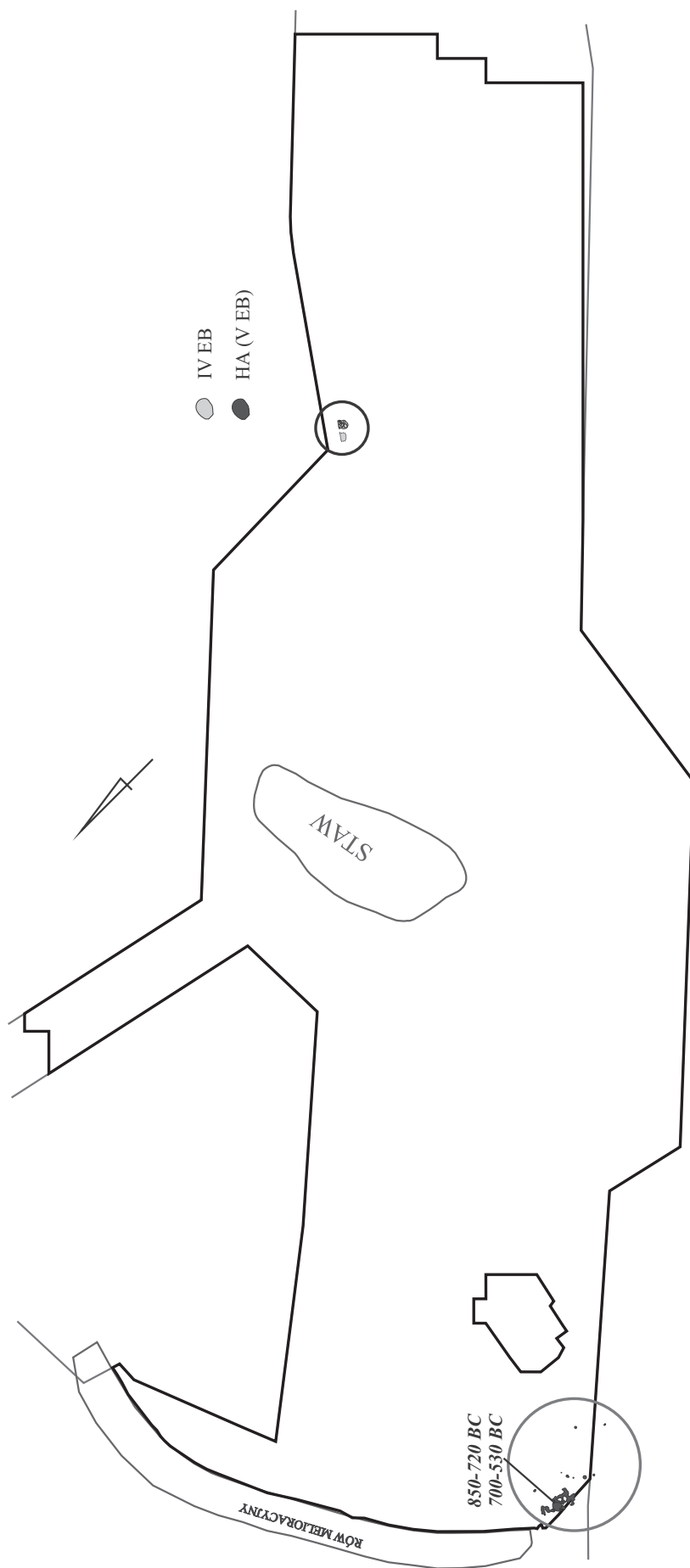

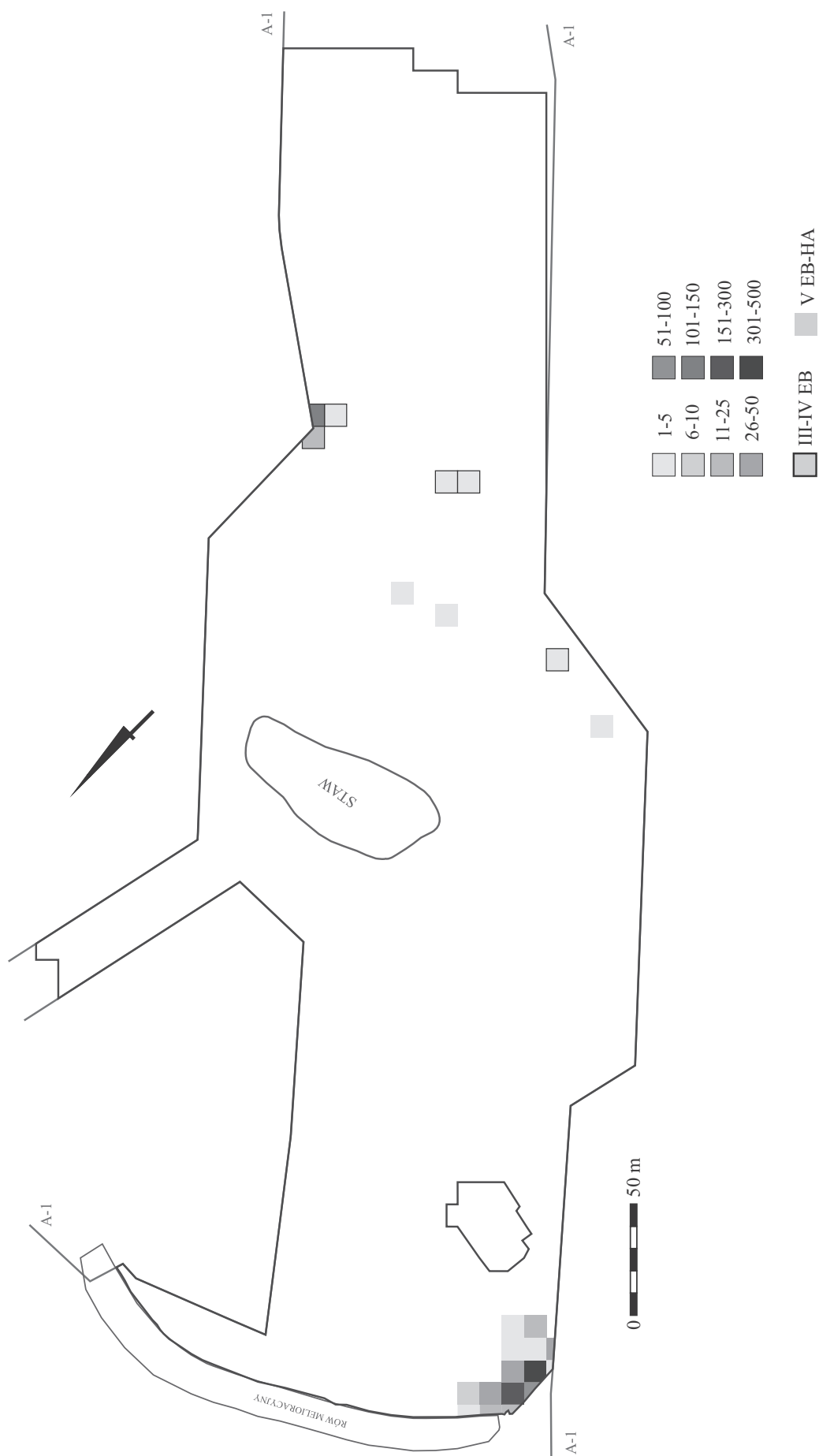
RELIKTY OSADNICTWA KULTURY ŁUŻYCKIEJ

Relikty osadnictwa kultury łużyckiej w przebadanej przestrzeni stanowiska 3 w Ludwinowie przedstawiają się nader skromnie, tak pod względem przestrzennym (ryc. 55), jak i ilościowym odkrytych materiałów ruchomych, reprezentowanych praktycznie przez ceramikę (ryc. 56), z dodatkiem niewielkiego zbioru artefaktów z kamienia i kości. Jednak charakter odkrytych obiektów, zanotowanych głównie przy granicach pasa badawczego, wskazuje, że z dużym prawdopodobieństwem stanowią peryferyjny zasięg elementów większych struktur przestrzennych, związanych ze stałym osadnictwem epoki brązu i okresu halsztackiego, zlokalizowanych już poza granicami autostrady A-1. W trakcie badań pozyskano zbiór obejmujący 158 fragmentów ceramiki i 2 zabytki kamienne z epoki brązu oraz zbiór 860 fragmentów ceramiki, 17 zabytków kamiennych i 1 wyrób kościany z okresu halsztackiego (ewentualnie z późnej epoki brązu).

Relikty przestrzenne kultury łużyckiej z epoki brązu reprezentuje zespół dwóch jam wybierzkowych (glinianek), tylko częściowo uchwyconych w pasie badawczym, przeciętych granicą wykopu w linii krawędzi autostrady – obiekt 3424 z niszami (obiekty 3424A, 3434–3436, 3438; ha IV, ar 95), o wymiarach górnego zarysu 3,88×3,24 m, przy maksymalnym zagłębieniu dochodzącym do 2,20 m (tabl. 140: 1) oraz obiekt 3425 (ha IV, ar 95), o wymiarach górnego zarysu 2,40×3,44 m, przy maksymalnym zagłębieniu osiagającym 1,85 m. Z glinianki oznaczonej jako obiekt 3424 pozyskano 127 fragmentów ceramiki, wśród których wystąpiły pozostałości 2 naczyń o cechach diagnostycznych (tabl. 140: 2–3) oraz 2 kamienne formy użytkowe (tabl. 140: 4, 6), w postaci rozcieracza (także ze śladami szlifowania) oraz płytki ze śladami szlifowania (patrz analiza M. Krystka). Wśród wymienionych naczyń odkryto górną partię naczynia wazowatego bez zachowanej krawędzi, należącego do formy trójdzielnej, z wyodrębnioną, cylindryczną szyjką i wylewem kołnierzowato wychylonym na zewnątrz (tzw. kryzą), z wyraźnie wydętym brzuścem, o poziomie załomu wskazującym na zdecydowanie niższą jego górną partię. Poniżej nasady szyjki na górnej połowie brzuśca występuje plastyczne żeberko, schodzące do jego największej wydętości (tabl. 140: 2). Naczynia o takiej morfologii i zdobnictwie (formy typu W 11–13 oraz ornament typu IX A wydzielone dla zachodniej Wielkopolski przez M. Kaczmarka, 2002, s. 65–66, tablica 1:6) są charakterystyczne dla wczesnego etapu kultury łużyckiej, związanego z tzw. stylem guzowym, stosowanym nagminnie w III okresie epoki brązu (BD-HA₁) oraz w początkach IV EB (HA₁/HA₂). Omawianej formie towarzyszyły fragmenty innego naczynia wazowatego zachowanego w partii baniastego brzuśca, pokrytego od dna do jego załomu ornamentem rytych linii pionowych i ukośnych, niekiedy krzyżujących się (tabl. 140: 3). Tego typu ornamentyka spotykana jest w kulturze łużyckiej na dolnych partiach naczyń wazowatych i dwustożkowatych od IV EB, m.in. jako dosyć typowa cecha dla stylu uradzkiego w zachodniej Wielkopolsce (M. Kaczmarek 2002, s. 71, tabl. 13 B: 4; typ XVI A) czy w innych rejonach, np. w Polsce Środkowej (H. Wiklak 1963, s. 63, tabl. XXI: 6). Tym samym zespół ceramiczny z glinianki oznaczonej w ramach obiektu 3424 należałoby odnieść do początku IV EB. Natomiast w sąsiedniej gliniance – obiekcie 3425 (ha IV, ar 95), odkryto 11 fragmentów ceramiki o słabych walorach diagnostycznych, pochodzących od garnków, głównie z partii brzuśców oraz w jednym wypadku z partii dna (tabl. 140: 5), które zapewne należą do tego samego poziomu chronologicznego co zespół z obiektu 3424. Ceramikę kultury łużyckiej z epoki brązu (14 fragmentów) odnotowano także na sąsiednim odcinku (ha IV,

Ryc. 55. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja reliktywów kultury łużyckiej. **Fig. 55.** Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Location of the remains (cultural features) connected with the Lusatian culture.

Ryc. 56. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Frekwencja ceramiki kultury łużyckiej. Fig. 56. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. The presence of pottery of the Lusatian culture.

ar 94). Wystąpiły tam na jednym poziomie stratygraficznym razem z materiałem ceramicznym o szerokich ramach chronologicznych (GB-K KL, KPL, KAK, OWR), poświadczającym tym samym spływowo charakter tej warstwy, deponującej artefakty z większej przestrzeni, co odnosi się także do omawianego poziomu kulturowego i wskazującego na szerszą strefę penetracji osadniczej mieszkańców pobliskiej osady kultury łużyckiej. Potwierdzają to także nieliczne egzemplarze ceramiki kultury łużyckiej z epoki brązu odkryte na złożu wtórnym w obiektach kultury przeworskiej: 616 (ha III, ary 42, 52) – 1 fragment oraz 759 (ha III, ar 62) – 4 fragmenty. W tym drugim wypadku wystąpiły 2 fragmenty o cechach diagnostycznych. Na jednym z nich zaobserwowano kombinację poziomych kanelur oraz fragmentarycznie zachowany motyw kanelur półkolistych (tabl. 140: 7), charakterystyczny dla IV EB i stanowiący reminiscencję wczesnołużyckiego stylu guzowego (H. Wiklak 1963, tabl. XXI: 1, 7; M. Gedl 1975, s. 76; M. Kaczmarek 2002, s. 71, tabl. 8 A: 2). Drugi fragment pokrywa ornament strefy pionowych, węższych kanelurek (tutaj w układzie nieco nieregularnym; tabl. 140: 8), o genezie sięgającej kultury trzcinieckiej i stanowiącej cechę przewodnią zespołów protołużyckich (faza łódzka), (P. Makarowicz 1998, s. 45, ryc. 12; s. 7, ryc. 17), obecny dalej w kulturze łużyckiej na poziomie IV EB (M. Kaczmarek 2002, tabl. 8 B:1; 14 :8). Wreszcie z epoką brązu można łączyć górny fragment amfory, o mało czulej chronologicznie morfologii, mieszczącej się od zespołów wczesnych po późne (K. Szamałek 1987, ryc. 25: c; 27: k; 29: ł; M. Kaczmarek 2002, tabl. 1 A: 9; 15: 3; 17 A: 6; 21 B: 6).

O penetracji tej strefy stanowiska w okresie halsztackim świadczą sporadyczne fragmenty naczyń zdobione tzw. ornamentem pseudosnurowym, charakterystycznym szczególnie dla późnej kultury łużyckiej (J. Chudziakowa 1969, s. 46–47, tabl. XIX:7–10; I. Marchelak, T. Matysiak, J. Moszczyński, P. Papiernik 2000, s. 222, ryc. 50) i często interpretowanym jako wynik odcisku naszyjnika skośnie żłobkowanego, co w rzeczywistości dotyczyło tylko niektórych wypadków (R. Grygiel 1995, s. 339, ryc. 19, 20). Fragmenty te, pochodzące głównie z wątków krokwiowych, wystąpiły na wtórnym złożu w obiektach kultury przeworskiej, 1389 (ha V, ary 56, 66; tabl. 141: 1) i 4654 (ha IX, ar 21; tabl. 141: 3) oraz w warstwie kulturowej (ha V, ar 37; tabl. 141: 2)

Na relikty osadnicze kultury łużyckiej z okresu halsztackiego (ewentualnie z późnej epoki brązu) natrafiono natomiast na przeciwległym skraju stanowiska. Na przestrzeni około 12 arów, przy samej granicy obszaru badawczego, odnotowano większy zespół obiektów 7567, 7568, 7575, 7640, 7641, 7642, z otaczającymi go satelickimi 9 mniejszymi jamami (obiekty 7573, 7581–7582, 7601, 7616, 7704, 7722, 7762, 7765; ryc. 55). Wymieniony zespół obiektów (ha XVI, ary 81/ 71/ 91; ha XXI, ary 80/ 90), na górnym poziomie zmanifestował się w postaci kilku nieregularnych stref rozlasowanej polepy (obiekty 7567, 7568, 7575), uchwyconych na różnych poziomach eksploracyjnych (w obrębie warstwy o miąższości 20 cm). Ich układ wyraźnie sugeruje pierwotny zarys dużego budynku naziemnego na planie prostokąta (głównie obiekty 7567, 7568), zorientowanego w przybliżeniu na osi N-S (dokładnie na linii NNE-SSW), o wymiarach około 7×13 m w ramach jednego z możliwych wariantów rekonstrukcyjnych (tabl. 142). Bezpośrednio pod centralnie położoną strefą polepy (obiekt 7575) wystąpiła duża jama na planie kolistym, obiekt 7640, o górnych wymiarach 4,0×4,46 m, zagłębiona do 1,35 m (tabl. 143: 1). Posiadała dosyć wypłaszczone dno i być może wydrążone w podłożu stopnie zejścia, na co wskazują profile. W jej wnętrzu, bezpośrednio nad spągami odkryto belkę drewnianą, z której uzyskano datę C-14 (MKL-563: 2590±50 BP), przy 95,4 % prawdopodobieństwa zawierającą się w przedziałach kalibracyjnych 850 (60,5%) 720 cal BC oraz 700 (34,9%) 530 cal BC, co wskazuje na późną epokę brązu (HB₂ – HB₃) lub głównie starszy okres halsztacki (HC), nie wykluczając okresu HD. Od strony północnej obiekt 7640 flankował obiekt 7641, mniejsza jama o regularnym, prostokątnym profilu i wymiarach 1,08×1,10 m, przy głębokości 0,64 m. Natomiast od strony południowej do obiektu 7640 przylegała jama konstrukcyjna – obiekt 7642, o wymiarach 0,52×0,41, zagłębiona na 0,28 m. Brak innych jam posłupowych w zasięgu uchwyconych reliktywów założenia wskazuje, że postawiono je w konstrukcji zrębowej lub w jakimś wariantcie mieszanym, z podwaliną ścian z poziomo usytuowanych drewnianych belek. Wydaje się, że obiekt 7640 należy uważać za wewnętrzną, o dosyć dużych rozmiarach jamę magazynową (piwniczkę), jednak po uwzględnieniu zbilansowaniu stopnia destrukcji partii brzegowych, prawdopodobnie pierwotnie zdecydowanie mniejszą a tym samym łatwiejszą do nakrycia. Zapewne rolę mniejszego schowka spełniała jama oznaczona jako obiekt 7641. Układ i forma niektórych partii rozlasowanej polepy sugeru-

ją, że w wypadku analizowanego założenia mógł występować wewnętrzny podział jego wnętrza (obiekty 7568, 7575), co w budownictwie kultury łużyckiej jest spotykane w formie wyraźnie czytelnych reliktyw (np. Kłodzko-Książek, dom nr 1; J. Michalski 1983, s. 146, ryc. 26) lub w kontekście rozmieszczenia innych elementów konstrukcyjnych (np. Kowalewice, stan. 6–7, dom nr 2; I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 131, ryc. 46). Rozmiary budynku w przyjętym wariantcie rekonstrukcyjnym wyznaczają powierzchnię użytkową około 91 m² i wpisują się w górny przedział wielkości domostw spotykanych na osadach kultury łużyckiej, choć o zróżnicowanych cechach konstrukcyjnych (J. Michalski 1983, s. 137–147; I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 130–135). W otoczeniu omawianego założenia wystąpiły najczęściej małe jamy, o zróżnicowanej morfologii. Wśród nich niektóre nieco głębsze można zapewne łączyć z funkcją zasobników, niewielkich powierzchniowo (obiekt 7581 – 0,56×0,86×0,59 m; obiekt 7762 – 0,76×0,76×1,0 m; tabl. 145: 9) lub trochę większych (obiekt 7616 – 1,14×0,75×0,66 m; tabl. 144: 9; J. Michalski 1983, s. 158–159; ryc. 42–43). Wystąpiły także płytsze jamy o profilu regularnym, prostokątnym (obiekt 7765 – 1,43×1,37×0,42 m; tabl. 145: 1) lub mniej regularnym (obiekt 7704 – 0,99×0,98×0,44 m; tabl. 144: 11), zapewne związane z jakąś formą aktywności gospodarczej (przetwórczej?), nie wykluczone, że stanowiące wewnętrzną partię użytkową w obrębie większej konstrukcji zadaszającej.

Z odkrytej strefy kultury łużyckiej pochodzi zbiór 860 fragmentów ceramiki, z czego 332 pozyskano z wypełnisk obiektów łączonych z tą jednostką kulturową, 506 pochodzi z warstwy kulturowej, a 22 odkryto na złożu wtórnym, głównie w obiektach z okresu średniowiecza. Największy zespół ceramiczny pochodzi z wyżej scharakteryzowanego zespołu obiektów związanych z reliktywami dużego budynku naziemnego (242 fragmenty). Podobnie w warstwie kulturowej największą frekwencję ceramiki odnotowano w najbliższym otoczeniu tego założenia (strefa przy reliktywach budynku – ha XVI, ary 81, 91/ha XXI, ar 90 – 48 fragmentów; ha XVI, ar 81 – 45 fragmentów; ha XVI, ar 92 – 300 fragmentów; ryc. 2). Z pozostałych obiektów pochodzą niewielkie zespoły ceramiczne (od 2 do 32 fragmentów), tak jak niewielkie frekwencje ceramiki odnotowano na pozostałych odcinkach w warstwie kulturowej (od 2 do 25 fragmentów). Odkryta ceramika kultury łużyckiej z młodszego poziomu chronologicznego w większości przypadków była silnie rozdrobniona, z bardzo małą ilością fragmentów diagnostycznych (41 fragmentów – 4,8%), przy przeważających fragmentach brzuśców garnków. W analizowanym zbiorze wyróżniają się 2 naczynia odkryte w obrębie budynku naziemnego – w jego piwniczce (obiekt 7640). Pierwsze z nich to czerniona amfora o łagodnym, dwustożkowatym profilu z nisko umieszczonym załomem brzuśca (około 1/3 wysokości), bezpośrednio przechodzącym w wysoką szyjkę (ryc. tabl. 143:7). Tego typu formy są charakterystyczne dla późnej epoki brązu oraz starszego odcinka okresu halsztackiego (H. Wiklak 1972, s. 25; J. Chudziakowa 1974, s. 25–26, tabl. VII: 1–3, typ B; J. Dąbrowski 1997, s. 30–32, ryc. 32:c; M. Kaczmarek 2002, s. 31, 72, ryc. 6, typ A 51). Drugie naczynie o przysadzistej sylwetce i załomie brzuśca umieszczonym powyżej 1/2 wysokości, z nie wyodrębnionym, prostym brzegiem, należy do form garnkowatych, określanych w różnych systematykach jako naczynia jajowate bądź beczułkowate (tabl. 143:6). Zbliżone formy wykazują szeroką chronologię, sięgającą IV EB, przy rozpowszechnieniu w młodszych etapach kultury łużyckiej (I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 61–62, tam dalsza literatura), a szczególnie w okresie halsztackim (D. Durczewski 1985, tabl. 12:1, typ B I; R. Mikłaszewska-Balcer 1991, s. 150, tabl. II, typ B_{2a}). Fragmenty podobnych form, obok innych egzemplarzy z zasypiska obiektu 7640 (tabl. 143: 4) wystąpiły także w górnym poziomie reliktywów założenia naziemnego (obiekt 7568 – tabl. 141: 5). Fragmenty garnków z brzegami o innej morfologii, które także wstąpiły w reliktywach budynku (obiekt 7568 – tabl. 141: 6; obiekt 7575 – tabl. 144: 1–2) należy łączyć ze zbliżonymi, podobnie datowanymi formami, charakteryzującymi się lekko wyprofilowanym, krótkim brzegiem (D. Durczewski 1985, tabl. 12: 4, 6, 11, typ B II; R. Mikłaszewska-Balcer 1991, s. 149, tabl. II, typ B_{1b-c}, B_{2b}; I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 60–61, ryc. 10, typ A XI). W górnym poziomie reliktywów założenia naziemnego wystąpił też fragment innej, słabo profilowanej formy garnka (obiekt 7568 – tabl. 141: 15–16), także o szerokiej chronologii (I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 60, ryc. 10, typ A X). Z innych zidentyfikowanych form naczyń należy wymienić ułamki słabo profilowanej misy z wgłębieniem podkrędnym (obiekt 7568 – tabl. 141: 7), formy charakterystycznej dla okresu halsztackiego (I. Jadczykowa 1990, tabl. XV: 1; R. Mikłaszewska-Balcer 1991, s. 152, tabl. III: D1h; I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 77–79, ryc. 15), a następnie reprezentatywnej w zespołach kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych (M. Andrzejowska 1995, ryc. 7: a, c; 9: d, j, k; I. Jadczykowa 1991, tabl. V: 1, 5, 9, 11; VI: 1).

Ponadto odkryto mały fragment naczynia o profilu esowatym, z wyodrębnionym, lekko wychylnym brzegiem (ryc. 141:11), dla którego analogie można przytoczyć wśród czerpaków okresu halsztackiego (D. Durczewski 1985, tabl. 23: 4–26, typ E; R. Mikłaszewska-Balcer 1991, s. 152, tabl. III–IV, typ D_{2d,r}), bądź profilowanych mis (R. Mikłaszewska-Balcer 1991, s. 151, tabl. III, typ D_{1e-f}).

Ze znalezisk pozaceramicznych należy wymienić zestaw 17 kamiennych form narzędziowych w postaci tłuków, rozcieraczy i jednego egzemplarza osełki, z których 9 odkryto w różnych poziomach reliktyw budynku naziemnego (obiekty 7567, 7568, strefa między obiektami 7568/ 7575; obiekt 7575; obiekt 7640; tabl. 141: 8, 9; 144: 3, 4; 143: 2–3), a pozostałe w warstwie kulturowej wokół tego założenia (tabl. 144: 8, 10; 145: 4–8), jak można sądzić także związanych z zajęciami gospodarczymi odbywającymi się w domostwie i na jego zapleczu. Zróżnicowany surowiec wykorzystany w tej grupie artefaktów (piaskowiec, granit, sjenit, pyłowiec, gnejs, kwarcyt, amfibolit, dioryt), świadczy raczej o jego przypadkowym doborze (patrz analiza M. Krystka). Z innych artefaktów w reliktyw budynku odkryto także małą kościaną, okrągłą płytkę z otworkiem, stanowiącą zapewne jakiś rodzaj zawieszki (tabl. 141: 10). Najbliższy przykład porównywalnej zawieszki pochodzi z Brześcia Kujawskiego stan. 3, z datowanego na okres HD obiektu 806 z elementami o proveniencji południowo-wschodniej (R. Grygiel 1995, s. 339, ryc. 25: a).

Podsumowując, należy stwierdzić, że charakter powyższych znalezisk jest zgodny z datowaniem C-14 uzyskanym z pozostałości domostwa, który to zestaw danych pozwala na umieszczenie odkrytych reliktyw w przedziale od końca późnej epoki brązu (HB₃) po okres halsztacki (głównie HC).